УДК: 657.2

Махота А. В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

БУХГАЛТЕРСЬКЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті висвітлено особливості визнання вкладень інвесторів у фондові інструменти фінансового ринку, первісної оцінки, класифікації, відображення на рахунках бухгалтерського обліку, переоцінки на дату балансу, визнання, оцінки та обліку доходів за фінансовими інвестиціями, припинення визнання та списання фінансових інвестицій. На підставі проведеного дослідження запропоновано рекомендації щодо розвитку системи бухгалтерського відображення фінансових інвестицій в напрямі його наближення до сучасних реалій інвестиційної діяльності приватних підприємств.

Ключові слова: фінансові інвестиції, дохід, визнання, оцінка, переоцінка, облік, розкриття інформації, припинення визнання.

БУХГАЛТЕРСКОЕ ОТОБРАЖЕНИЕ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ЧАСТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье освещены особенности признания вложений инвесторов в фондовые инструменты финансового рынка, первоначальной оценки, классификации, отражения на счетах бухгалтерского учета, переоценки на дату баланса, признания, оценки и учета доходов по финансовым инвестициям, прекращения признания и списания финансовых инвестиций. На основании проведенного исследования предложены рекомендации по развитию системы бухгалтерского отражения финансовых инвестиций в направлении его приближения к современным реалиям инвестиционной деятельности частных предприятий.

Ключевые слова: финансовые инвестиции, доход, признание, оценка, переоценка, учет, раскрытие информации, прекращения признания.

ACCOUNTING REFLECTION OF FINANCIAL INVESTMENTS OF PRIVATE ENTERPRISES

Abstract. The article reflects the features of the admission of investments of depositors in stock instruments of the financial market, the initial assessment, classification, displaying on the accounts, the revaluation of the balance sheet date, recognition, measurement and accounting income on financial investments, derecognition and write-offs of financial investments. On the basis of the conducted the research recommendations for the development of accounting displaying financial

investment in the direction of approach to the contemporary realities of the investment activities of private enterprises has been offered.

Keywords: financial investments, revenue recognition, evaluation, reevaluation, accounting, disclosure, derecognition.

Постановка проблеми. Трансформація економічних механізмів під впливом глобалізації обумовила розвиток бізнес-процесів вітчизняних підприємств, що, в свою чергу, спричинило якісні зміни існуючих та появу інноваційних господарських засобів та викликало необхідність поглиблення теоретико-методологічних засад їх бухгалтерського відображення. Поряд з цим, зростання ролі фінансових ринків в процесах економічного розвитку держави стимулює вдосконалення процесів управління інвестиційною діяльністю вітчизняних підприємств, що неможливе без формування її належного обліково-аналітичного забезпечення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Окремі питання бухгалтерського відображення фінансових інвестицій приватних підприємств знайшли відображення в роботах ряду вчених, зокрема Ю. Подвисоцький вивчав вплив фінансових інвестицій на економічний розвиток країни, Н. Бузак досліджував особливості оцінки фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку; Г. Уманців та О. Лисенко, Т. Плахтій та Т. Любасюк, Є. Черникова досліджували особливості та напрями удосконалення обліку окремих видів фінансових інвестицій; Ж. Деркач систематизував проблеми обліку фінансових інвестицій. Але, незважаючи на численність досліджень з даної проблематики та високу значущість їх результатів, стрімкий розвиток фінансових інновацій вимагає постійного вдосконалення методології бухгалтерського обліку фондових інструментів фінансового ринку, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення діючої методології бухгалтерського відображення фінансових інвестицій вітчизняних підприємств приватної форми власності та розробка рекомендації щодо її удосконалення відповідно до сучасних реалій інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Фінансові інвестиції представляють собою вкладення інвесторів у фондові інструменти фінансового ринку. Їх виникнення є результатом минулих інвестиційних операцій, внаслідок яких в користування інвестора надходять активи фінансового характеру.

Облікове відображення фінансових інвестицій приватних підприємств передбачає послідовну реалізацію наступних етапів: визнання; первісна оцінка; класифікація; відображення на рахунках бухгалтерського обліку; переоцінка на дату балансу; визнання, оцінка та відображення доходу за фінансовою інвестицією; розкриття інформації у фінансовій звітності; припинення визнання та списання. Далі розглянемо детально наведені етапи.

1. Первинне визнання фінансових інвестицій обумовлене необхідністю їх оцінювання і взяття на облік та здійснюється в момент переходу права власності на фінансову інвестицію до інвестора за загальними принципами визнання активів, визначених П(С)БО 2 «Баланс»: можливість достовірної оцінки активу; очікується отримання в майбутньому економічних вигод, пов'язаних з використанням даного активу [11, п.10].

2. Первісна оцінка фінансових інвестицій згідно П(С)БО 12 здійснюється окремо за кожною фінансовою інвестицією за їх собівартістю, особливості формування якої визначають активи, що надаються інвестором в обмін на фінансові інвестиції [8, п. 15].

3. Фінансові інвестиції мають розвинену типологію, яка визначає їх економічну природу та порядок бухгалтерського обліку, зокрема:

за економічною природою об’єктів інвестування (групами цінних паперів) – інвестиції в інструменти капіталу – паї, акції, інвестиційні сертифікати; боргові інструменти – облігації, ощадні (депозитні) сертифікати, іпотечні цінні папери; похідні фінансові інструменти – форварди, ф’ючерси, опціони, свопи тощо; іпотечні цінні папери – іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні; приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного

фонду; товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їх держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах [14, ст. 3];

за метою фінансового інвестування розрізняють інвестиції з метою перепродажу та інвестиції з метою утримання;

за термінами утримання інвестором – довгострокові – терміном до 12 календарних місяців та короткострокові, з термінами утримання до 12 місяців, відповідно;

за впливом інвестора на інвестоване підприємство – інвестиції пов’язаним та непов’язаним сторонам.

Пов'язаними сторонами нормативно визначено осіб, стосунки між якими обумовлюють можливість однієї сторони контролювати іншу або здійснювати суттєвий вплив на прийняття фінансових і оперативних рішень іншою стороною [11]. Критерієм наявності контролю як юридичної форми зв’язків між учасниками інвестиційних операцій та визначення їх статусу є параметри участі інвестора в статутному фонді об’єкта інвестування, а саме: якщо інвестор прямо або опосередковано володіє 20% або більше відсотками акцій, об’єкт інвестування визначається як асоційоване підприємство інвестора [3]; в результаті прямого або опосередкованого володіння більш ніж 50% корпоративних прав об’єкта інвестування інвестор набуває статусу материнської компанії останнього [13]; у випадку інвестування коштів у пайові цінні папери підприємства, діяльність якого підконтрольна інвестору згідно угоди про розподіл контролю, воно набуває статусу спільного підприємства [4]. Виходячи з цього, пов’язаними сторонами інвестора є його спільні, асоційовані та дочірні підприємства.

4. Відображення фінансових інвестицій на рахунках бухгалтерського обліку. В бухгалтерському обліку для узагальнення інформації про результати операції вітчизняних підприємств з фінансового інвестування призначені рахунки 14 «Довгострокові фінансові інвестиції» та 35 «Поточні фінансові інвестиції». За дебетом зазначених рахунків відображається надходження або збільшення вартості фінансових інвестицій, за кредитом, відповідно, вибуття та

зменшення вартості вкладень інвесторів у фондові інструменти фінансового ринку.

Аналітичний облік за даними рахунками ведеться у розрізі видів фінансових вкладень (груп цінних паперів), об’єктів інвестування (статусу інвестованого підприємства), а також за територіальною належністю об’єкта інвестування.

5. Переоцінка на дату балансу. Вартість фінансових інвестицій у більшій мірі за інших видів активів підприємства схильна зазнавати змін у часі, що обумовлює необхідність їх періодичної переоцінки з метою забезпечення адекватності балансової вартості фінансових інвестицій існуючим реаліям інвестиційного середовища. Подальшу переоцінку фінансових інвестицій проводять на дату складання балансу за методологією , яка залежить від виду фінансових інвестицій та передбачає використання таких методів [8, п. 8-11]: метод участі в капіталі, метод справедливої вартості, метод амортизованої собівартості, метод собівартості з урахуванням зменшення їх корисності. За результати такої переоцінки здійснюються відповідні коригування балансової вартості фінансових інвестицій.

6. Визнання, оцінка та відображення доходу за фінансовою інвестицією. Критерії визнання доходів в бухгалтерському обліку визначено П(С)БО 15 «Дохід», за яким дохід визнається під час збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (окрім внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена [9, п. 5].

При визнанні доходів за фінансовими інвестиціями згідно діючих норм ведення бухгалтерського обліку обов’язковим є застосування методу нарахування, який передбачає признання інвестором результатів інвестиційних операцій за фактом їх здійснення, а не в момент руху грошових коштів за ними.

Щодо оцінки доходів інвестора від операцій з фінансовими інвестиціями, П(С)БО 15 визначено, що дохід відображається в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню [9, п. 21].

Методологічно для обліку доходів інвестора від фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку використовується рахунки [2]: 72 «Дохід від участі в капіталі», 73 «Інший фінансовий дохід» та 74 «Інші доходи» в порядку, представленому в табл. 1.

Таблиця 1

Порядок визнання, оцінювання та обліку доходів від фінансових інвестицій

№ з/п	Вид доходу	Порядок визнання та розподілу доходу за звітними періодами	Метод оцінки доходу	Рахунки Плану рахунків
1.	Дохід від участі у капіталі: - асоційованих підприємств; - спільних підприємств; - дочірніх підприємств	Признається на дату складання балансу на підставі звітів інвестованих (дочірніх, асоційованих та спільних) підприємств	Оцінюється в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню інвестором	**721** «Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства»
				722 «Дохід від спільної діяльності»
				723 «Дохід від інвестицій в дочірні підприємства»
2.	Дивіденди	Визнаються у періоді прийняття рішення про їх виплату		**731** «Дивіденди одержані»
3.	Проценти	Визнаються у тому звітному періоді, до якого вони належать, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами з урахуванням економічного змісту інвестиційної угоди		**732** «Відсотки одержані»
4.	Дисконт	Розподіляється за методом ефективної ставки відсотка протягом періоду утримання фінансової інвестиції		**733** «Інші доходи від фінансових операцій»
5.	Роялті	Визнаються за принципом нарахування згідно з економічним змістом інвестиційної угоди		**733** «Інші доходи від фінансових операцій»
6.	Дохід від зростання вартості	Признається у періоді переоцінки або реалізації фінансової інвестиції		**741** «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»

Джерело: складено автором на підставі [2,8,9]

7. Розкриття інформації у фінансовій звітності. Бухгалтерська інформація про стан інвестиційної діяльності інвестора находить відображення «Балансі (Звіті про фінансовий стан)» та у «Примітки до фінансової звітності».

В балансі підприємства розкривається інформація про фінансові інвестиції за загальними принципами розподілу господарських засобів (активів) суб'єктів господарювання на оборотні та необоротні [11, п. 4] (табл. 2).

Таблиця 2

Порядок розкриття бухгалтерської інформації
про фінансові інвестиції в Балансі (Звіті про фінансовий стан) інвестора

Вид інвестицій	Стаття балансу	Рахунки Плану рахунків
Довгострокові фінансові інвестиції	**1030** «Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств»	**141** «Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі»
	1035 «Довгострокові фінансові інвестиції: інші фінансові інвестиції»	**142** «Інші інвестиції пов'язаним сторонам» **143** «Інвестиції непов'язаним сторонам»
Поточні фінансові інвестиції (*крім еквівалентів грошових коштів)*	**1160** «Поточні фінансові інвестиції»	**352** «Інші поточні фінансові інвестиції»
Еквіваленти грошових коштів	**1165** «Гроші та їх еквіваленти»	**351** «Еквіваленти грошових коштів»

Джерело: складено автором на підставі [2,8,11]

Інформація щодо структури фінансових інвестицій за П(С)БО 15 представлена в табл. 3.

Крім того, у примітках додатково наводиться інформація щодо підстав для визначення справедливої вартості фінансових інвестицій; доходів та втрат від змін справедливої вартості фінансових інвестицій за звітний період; переліку провідних асоційованих, дочірніх і спільних підприємств із зазначенням частки в інвестора в їх капіталі та методів оцінки, що використовуються для обліку таких фінансових інвестицій [8, п. 24].

8. Припинення визнання та списання. Визнання фінансових інвестицій припиняється та вони списуються з обліку у зв’язку із втратою інвестором контролю над даними активами внаслідок: відчуження (реалізації) фінансової інвестиції, закінчення терміну обігу цінних паперів, які виступали об’єктом фінансового інвестування тощо.

Загальна схема бухгалтерського відображення результатів інвестиційної діяльності приватних підприємств наведена на рис. 1.

За результатами вивчення методології бухгалтерського відображення вкладень інвестора у фондові інструменти фінансового ринку можна зробити висновок про визначальну роль класифікації фінансових інвестицій.

Таблиця 3

Порядок розкриття бухгалтерської інформації
про фінансові інвестиції у Примітках до фінансової звітності інвестора

Найменування показника	Код рядка	За рік	На кінець року	
			довгострокові	поточні
А. Фінансові інвестиції за методом участі в капіталі в: асоційовані підприємства	350			
дочірні підприємства	360			
спільну діяльність	370			
Б. Інші фінансові інвестиції в: частки і паї у статутному капіталі інших підпр.	380			
акції	390			
облігації	400			
інші	410			
Разом (розд. А + розд. Б)	420			

З рядка 1035 графа 4 Балансу (Звіту про фінансовий стан)

Інші довгострокові фінансові інвестиції відображені:
за собівартістю (421) _____
за справедливою вартістю (422) _____
за амортизованою собівартістю (423)

З рядка 1160 графа 4 Балансу (Звіту про фінансовий стан)

Поточні фінансові інвестиції відображені:
за собівартістю (424) _____
за справедливою вартістю (425) _____
за амортизованою собівартістю (426) _____

Джерело: [1,5]

Наслідками помилок при обліковій класифікації фінансових інвестицій є невірне застосування методів їх оцінки та необ'єктивне відображення фінансових інвестицій на рахунках бухгалтерського обліку. В свою чергу, це призводить до неповного висвітлення інвестиційних операцій інвестора, викривлення і перекручення даних його фінансової звітності та зниження ефективності обліково-аналітичного забезпечення у цілому.

В даному контексті слід відзначити складність та неоднозначність нормативно закріпленої класифікації фінансових інвестицій, першим рівень якої передбачається розподіл фінансових інвестицій за термінами утримання інвестором, другий рівень – за можливістю вільної реалізації, третій за методами оцінки та обліку, що вимагає від обліковця володіння значними обсягами достовірної інформації щодо правовідносин інвестора та інвестованих підприємств.

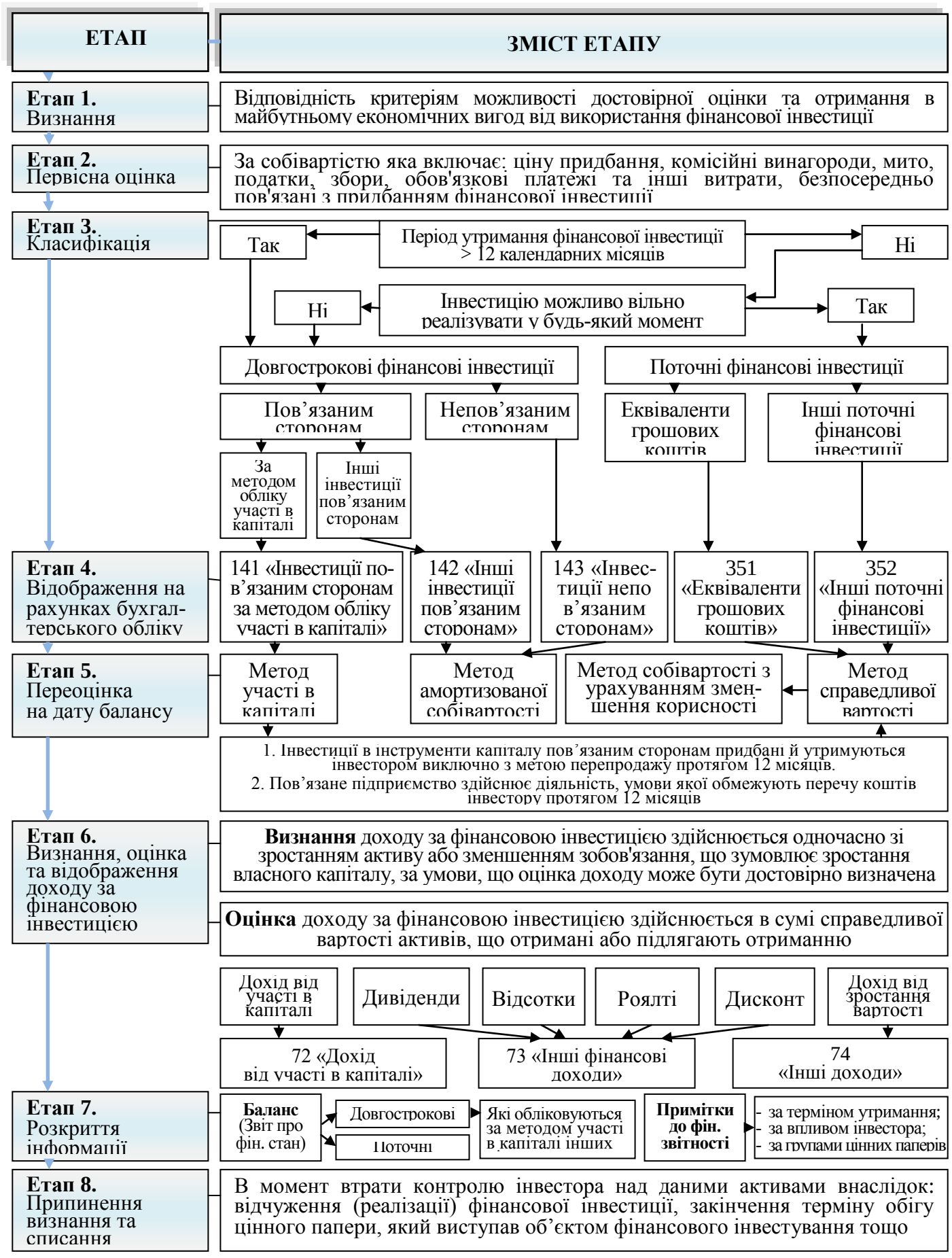

Рис. 1. Загальна схема бухгалтерського відображення фінансових інвестицій

Джерело: складено автором

В свою чергу, такий розподіл інвестицій знаходить відображення у фінансовій звітності суб'єктів господарювання приватної форми власності (окрім банківських установ), що задля правильної трактовки даних фінансових звітів інвесторів вимагає від користувачів облікової інформації розуміння методології бухгалтерського відображення фінансових інвестицій. Крім того, така деталізація фінансових інвестицій обмежує аналітичність даних фінансової звітності інвестора за рахунок відсутності можливості з'ясування економічної природи об'єктів його фінансового інвестування. За цих обставин ускладнюється аналіз та контроль інвестиційної діяльності приватних підприємств небанківської сфери, зокрема, професійних учасників фондового ринку, провідне місце в системі яких займають інститути спільного інвестування, які спеціалізуються на фінансовому інвестування та, згідно національного законодавства, здійснюють облік відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей, установлених нормативними актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [15].

Виходячи з цього, в умовах дефіциту якісної вхідної інформації на практиці обліковцям доволі складно адекватно класифікувати фінансові інвестиції та такий розподіл не відповідає потрібному рівню інформативності та аналітичності в рамках формування єдиного інформаційного поля обґрунтування управлінських рішень в процесі інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Отже на вирішення завдань наближення діючої системи бухгалтерського відображення фінансових інструментів до сучасних реалій інвестиційних процесів в державі пріоритетного вирішення потребують питання вдосконалення облікової класифікації фінансових інвестицій шляхом першочергового їх розподілу за термінами утримання інвестором на довгострокові та поточні фінансові інвестиції, наступним критерієм класифікації доцільно обрати економічну природу інвестованих цінних паперів, за якою розподіляти вкладення інвестора у цінні папери на інвестиції в пайові,

боргові, похідні, іпотечні та інші види цінних паперів з відповідним закріпленням такої класифікації на синтетичних рахунках бухгалтерського обліку. Для цілей аналітичного обліку фінансові інвестиції доцільно розподіляти за рівнем впливу інвестора на інвестоване підприємством та територіальною належністю об'єкта інвестування.

В свою чергу, розкриття інформації про фінансові інвестиції інвестора у Балансі (Звіті про фінансовий стан) пропонуємо здійснювати шляхом деталізації довгострокових та поточних фінансових інвестицій (окрім еквівалентів грошових коштів) на інвестиції в пайові цінні папери (основна стаття), у т.ч. пов'язаним сторонам (для довгострокових інвестицій, основна стаття), боргові цінні папери (основна стаття), інвестиції в похідні, іпотечні, приватизаційні та товаророзпорядчі цінні папери (додаткові статі). У примітках до фінансової звітності пропонуємо деталізувати фінансові інвестиції за статусом (асоційовані, дочірні, спільні та інші підприємства) та територіальною належністю інвестованого підприємства.

Пропонована деталізація відображення та розкриття інформації про фінансові інвестиції забезпечить існуючі інформаційні потреби користувачів та дозволить отримувати додаткові дані про параметри інвестиційної діяльності інвесторів за рахунок висвітлення об'єктів їх фінансового інвестування, що у цілому дозволить підвищити ефективність бухгалтерського відображення результатів інвестиційної діяльності приватних підприємств.

Висновки. Інвестиційна діяльність як найбільш ризиковий напрям сучасного бізнесу потребує ефективного обліково-аналітичного забезпечення як невід'ємної складової процесу управління фінансово-господарською діяльністю приватних підприємств. Недосконаліть діючої методології бухгалтерського обліку фінансових інвестицій суб'єктів господарювання обумовлює неадекватність облікової інформації існуючим реаліям інвестиційних процесів в державі, знижує ефективність облікової інформації в процесах фінансового менеджменту бізнесу та стримує розвиток інвестиційних процесів у цілому.

Запропоновані в даному дослідженні напрями удосконалення

бухгалтерського відображення фінансових інвестицій приватних підприємств потребують структурної перебудови процесів обліку та розкриття інформації про результати інвестиційної діяльності підприємства. Але за результати їх реалізації представляється можливим отримання якісно нового бухгалтерського представлення результатів інвестиційних операцій вітчизняних підприємств, адекватного потребам зовнішніх користувачів та внутрішнім запитам фінансових менеджерів в процесі обґрунтування управлінських рішень.

Напрямами подальших наукових досліджень є розробка пропозицій щодо нормативного закріплення розроблених пропозицій.

Список використаних джерел:

1. Електронний журнал «Бухгалтер 911». Ресурси. Бланки документів. Фінансова звітність. Форми фінансової звітності згідно НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buhgalter911.com/Res/Blanks/FinOtchet/fin_zvit_npsbo1.aspx.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України : №291 від 30 листопада 1999 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства оцінка». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 «Частки у спільних підприємствах». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_040.

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України N 73 від 07.02.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13.

6. Облік фінансових інвестицій. Официальный сайт «МинФин» – деловое сообщество, банки, валюта, личные финансы. – [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: http://minfin.com.ua/taxes/-/gospoper/bo_2_4_oblicfininvest.html.

7. Пантелєєв В. Цінуємо те, що маємо / В. Пантелєєв // Український бухгалтерський тижневик «Дебет-Кредит». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dtkt.com.ua/debet/ukr/2001/27/27pr2.html.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» : Наказ Міністерства фінансів України : N 91 від 26.04.2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : Наказ Міністерства фінансів України : N290 від 29.11.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств»: Наказ Міністерства фінансів України N 163 від 07.07.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс»: Наказ Міністерства фінансів України N 87 від 31.03.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99.

12. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України : від 16 липня 1999 року N 996-XIV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 40, ст. 365.

13. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України : Постанова Правління Національного банку України : N 358 від 03.10.2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05.

14. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України : N 3480-IV від 23 лютого 2006 року / Відомості Верховної Ради України. – 2006. – N 31. – Ст. 268. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3480-15.

15. Положення про особливості бухгалтерського обліку операцій інститутів спільного інвестування : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку : № 2669 від 26.11.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2156-13.